

V Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya

ACTES. VOLUM II

INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES 2010-2014: MÓN RURAL

PÒSTERS: MATÈRIA ORGÀNICA MANUFACTURADA (CORDES, FUSTA, PELL...)
EN CONTEXTOS ARQUEOLÒGICS

Barcelona, 22-25 de maig de 2014

**Ajuntament
de Barcelona**

TEMPS D'OCI AL CASTELL DE ROCABRUNA. EL JOC DEL TRIC-TRAC

Dolors Codina, Bibiana Agustí*, Antònia Díaz-Carvajal**

INTRODUCCIÓ

El castell de Rocabrúna està situat en el municipi de Camprodon, a l'actual comarca del Ripollès. S'hi accedeix des de la carretera GIV-5223 que va des de Camprodon a Beget passant pel llogarret de Rocabrúna. El castell fou construït sobre un turó situat a 997 m.s.n.m. L'alçada considerable de la plataforma a on s'edificà li permetia una visual de tot el territori que l'envoltava; així podia controlar les incursions provinents de coll d'Ares al nord, les de Puig de Cal Pubill al nord-est, les del coll de la Boixeda a l'oest, les de Beget al sud-est i les de la serra d'Anyers pel sud.

El castell s'esmenta en la documentació referida a Pere, senyor del castell de Rocabrúna, com a acompanyant del comte de Besalú, Oliba Cabreta, en la defensa de Barcelona contra al-Mansur l'any 986 i en diferents contractes de venda a partir del segle XII i fins al XVII, quan passa a mans dels Descatllar. Entre els propietaris del segle XV és probable que Pere Desbac (1469-1477), valedor de Joan II en la Guerra Civil Catalana i capità general de la muntanya per la seva política proremença, fos un dels estadants del moment que trobem més ben representat en el castell. També és possible que sigui el mateix Bac de Rocabrúna que figura repetidament com a acompanyant de Francesc de Verntallat en la revolta remença del 1462 (MONSALVATJE I FOSSAS 1906, 64, 67, 95).

LES PECES DE TRIC-TRAC

Les peces que presentem en aquest treball aparegueren durant la intervenció arqueològica al castell de Rocabrúna l'any 2010.

Es localitzaren durant l'excavació del sector 6, que és un espai rectangular de grans dimensions, situat a l'oest del recinte sobirà. Aquest s'estén al llarg del mur perimetral i l'accés es fa a través del pati central (Figura 1). Fou en el transcurs de l'excavació del nivell d'anivellament del sector, per sota del nivell d'ús de l'estança, quan aparegueren ambdues peces.

Descripció de les peces

Es tracta de dues rodells (1615-1 i 1615-3) tallades en un fragment de banya de 37 mm de diàmetre i un gruix de 6 mm. Comparteixen les mateixes dimensions i el fet que en ambdues cares s'han practicat circumferències amb un compàs incís emmarcant els espais concèntrics destinats a la decoració. També és comú a ambdues peces la decoració de l'orla externa amb petites incisions triangulars en disposició alterna en dues bandes.

1615-1. Rodella figurativa que conserva el contorn i les dues cares en molt bon estat. La part central mostra una superfície llisa i en la qual no s'observen porositats trabeculars.

Anvers: presenta una àguila en posició frontal i el cap de perfil mirant cap a l'esquerra. La figura ha estat obtinguda mitjançant algunes extraccions de material a ambdós costats del cap i al voltant de les potes i amb incisions fines fetes amb traç fistonat per al dibuix de les ales, el bec i l'ull. (Figura 2)

Revers: l'espai central correspon al símbol zodiacal de peixos, amb dos peixos cap-i-cuats separats per un fillet central que va de la boca de l'un a la de l'altre. La figura ha estat obtinguda mitjançant la mateixa tècni-

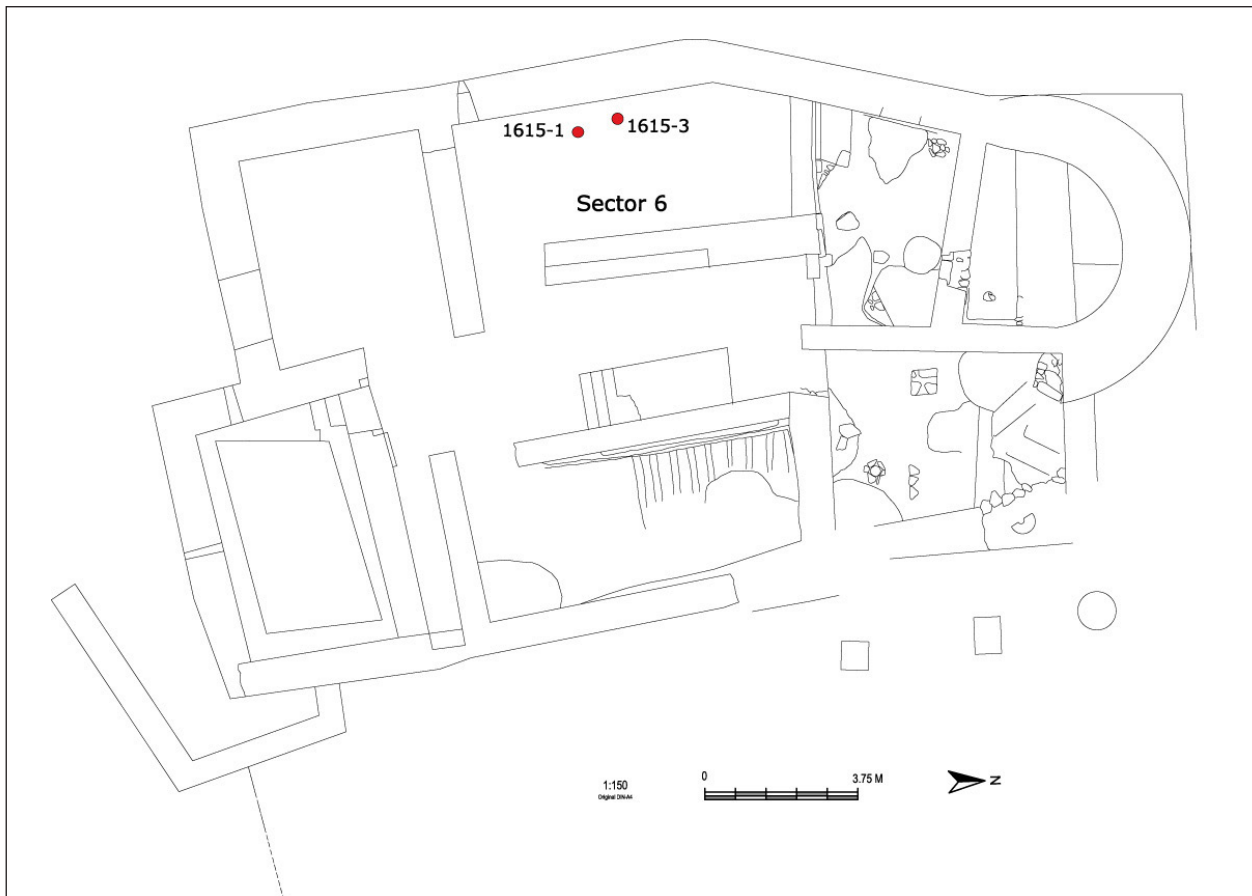

Figura 1. Planta del recinte sobirà del castell. Localització de les dues peces del joc del tric-trac. Planimetria: Dolors Codina. Base topogràfica: Diputació de Girona

Figura 2. Anvers de la peça 1615-1. Imatge: Bibiana Agustí

Figura 3. Revers de la peça 1615-1. Imatge: Bibiana Agustí

Figura 4. Anvers de la peça 1615-3. Imatge: Bibiana Agustí

Figura 5. Revers de la peça 1615-3. Imatge: Bibiana Agustí

ca que per a l'àguila de l'altra cara, fent extraccions a l'espai central i a les vores i perfilant ulls i escates amb incisions fines fetes amb traç fisonat. (Figura 3)

1615-3. Rodella figurativa que presenta una erosió evident de tot el contorn i la zona de l'orla externa; la part central mostra clarament el teixit trabecular porós central a ambdues cares.

Anvers: presenta una àguila en posició frontal i el cap de perfil mirant cap a l'esquerra. La figura ha estat obtinguda mitjançant algunes extraccions de material a ambdós costats del cap i al voltant de les potes i amb incisions fines de traç continu per al dibuix de les ales, el bec i l'ull. (Figura 4)

Revers: l'espai central correspon a una àguila de perfil. La figura ha estat obtinguda mitjançant la mateixa tècnica que per a l'àguila de l'altra cara, fent extraccions a l'espai central i a les vores i perfilant les ales i l'ull amb incisions fines fetes amb traç continu. (Figura 5)

CONCLUSIONS

Les peces de joc formen part d'un grup de materials molt específic dels contextos arqueològics medievals, procedents especialment d'àmbits d'èlits. Per bé que els conjunts materials estan bàsicament conformats per material ceràmic, faunístic i armamentista, la presència d'objectes sumptuaris són només eventuals i responen a una funcionalitat concreta que s'escapa de les activitats productives i defensives per situar-nos en ambients residencials i en contextos d'òci.

Les peces del castell de Rocabruna estan tallades en banya de cérvol. Es tracta de peces amb morfologia diferenciada i que per això no es poden confondre amb peons de marro (tres en ratlla, "marelles" o "rayuela"), que són no figuratius. Pertanyen a la família dels peons de tric-trac figuratius amb bestiari medieval de tipus realista i zodiacal (GORET i GRANDET 2012).

Les peces de tric-trac figurades solen procedir de la base del pedicle de la banya del cérvol (GORET 2012, 60). La millor matèria primera per elaborar aquest tipus d'element procedeix d'animals caçats, les banyes dels quals presenten una densitat molt més idònia per ser tallada que aquelles banyes aconseguides quan l'animal les perd en el moment de la muda a finals d'hivern (CHAOUÏ-DERIEUX *et alii* 2012).

El tric-trac o "joc de taules" té els seus inicis en el món romà, en un joc compost de 12 línies anomenat *duo-*

decim scripta. També el trobem referenciat, al segle VI, en forma de prohibició al codi Justinià. Isidor de Sevilla en parla, ja en el segle VII, en les seves *Etimologies*. I finalment el retrobem en el *Manual pel meu fill* de Duoda del segle IX. Finalment, cal dir que és l'ancestre del que avui coneixem com a *black gammon*.

El mecanisme de joc és el següent: es juga sobre un suport pla amb deu fileres de dotze cases (que tenen forma de triangles), quinze peons per jugador i tres daus. S'han de fer sortir ràpidament tots els peons del taulell després d'haver-los introduït i haver-los fet passar per les vint-i-quatre cases (BOURGEOIS 2012).

El joc del tric-trac era freqüent en els àmbits nòrdics, tant en castells com en palaus; és per això que els paral·lels que hem pogut documentar s'han localitzat en les parts septentrionals d'Europa. Són coneguts el taulell amb 30 peons de Gloucester (Anglaterra), el taulell de Saint Denis (que ha estat durant molt de temps l'única restitució proposada a França), que tenia 33 plaques, de les quals 23 fletxes lanceolades procedents de costella d'herbívor i dues de banya de cérvol. I finalment, els dos taulells del castell de Mayenne (França) (GORET i GRANDET 2012).

BIBLIOGRAFIA

BOURGEOIS, L. (2001-2002). «Pièces de jeu et milieu aristocratique dans el Centre-Ouest de la France (X-XIII)». *Aquitania*, t. 18.

BOURGEOIS, L. (2012). «À propos des jeux de tric-trac et de merelles». A: GRANDET, M.; GORET, J.F. (dirs.): *Échecs et tric-trac. Fabrication et usages des jeux de tables au Moyen Âge*. P. 33-35.

CHAOUÏ-DERIEUX, D., RODET-BELARBI, I. CHANDEVAU, F. (2012). «Os, bois des cervidés, ivoires, bois, cristal de roche, matériaux et pièces de jeux». A: GRANDET, M.; GORET, J.F. (dirs.): *Échecs et tric-trac. Fabrication et usages des jeux de tables au Moyen Âge*. Cap. 5, p. 49-56.

CHANDEVAU, F. (2002). «La Motte castrale de Boves (Somme). Tabletterie et petits artefacts (X-XVI siècles)». *Revue Archéologique de Picardie*. Trimestriel 2002, n.1/2, p. 25-71.

GORET, J.F. (2012) Les pièces de jeu du Chateau de Mayenne. A: GRANDET, M.; GORET, J.F. (dirs.): *Échecs et tric-trac. Fabrication et usages des jeux de tables au Moyen Âge*. Cap. 6, p. 57-62.

GORET, J.F.; GRANDET, M. (2012). Archéologie et pièces de jeux en Occident. A: BARDIÈS-FRONTY, I. ; DUNN-VATURI, A-E.: *Histoire antique et médiévale*. n.33, Eds. Faton, Dijon, p. 52-59.

JULIÀ I VIÑAMATA, J.R. (1992). «Jocs de guerra i jocs de lleure a la Barcelona de la baixa edat mitjana». *Revista d'etnologia de Catalunya*, 1.

<http://www.raco.cat/index.php/revistaetnologia/article/viewFile/48437/56473>

MONTSALVATJE I FOSSAS, F. (1906). *Colección Diplomática del Condado de Besalú*.

<https://archive.org/stream/coleccindiplomt00fossgoog#page/n8/mode/2up>

MORALES MUÑIZ, M.D-C. (1996). «El simbolismo animal en la cultura medieval». *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie III, H. Medieval, t. 9, p. 229-255.